

[En stor glädje, SR](#)

[Den lutherska nattvardsläran, SR](#)

[\[Register\]](#) [\[Årgångar\]](#) [\[Föregående nr\]](#) [\[Nästa nr\]](#)

En stor glädje

I julevangeliet läser vi om ängelns ord till herdarna:

”Var inte förskräckta. Se, jag bådär er en stor glädje, som skall vederfaras allt folket. Ty idag har en Frälsare blivit född åt er i Davids stad, och han är Messias, Herren. Och detta skall för er vara tecknet: Ni skall finna ett nyfött barn, som ligger lindat i en krubba.” (Luk. 2:10-12)

Julens budskap enligt Bibeln är ett verkligt glädjebudskap. Men detta är inte alls självklart för människorna år 1984. Många upplever bara oro och ångest i en söndrad och sargad värld där folk står mot folk och där familjer och samhällen är i upplösning. En mängd olika ideologier tränger sig på och den enskilda människan känner sig hjälplös och villrådlig. Nöjen och njutningar finns det visserligen gott om i den rika världen, men ger de någon verklig och bestående glädje? Och kan vi verkligen glädja oss, när den största delen av mänskligheten plågas och svälter?

Bibeln ger oss en realistisk förklaring till allt detta. Orsaken till allt eländet i världen är synden, upproret mot Gud. Världen är i djävulens våld, och överallt sår han ut elakhet, ovänskap, förtryck och förtvivlan. Människan är inte god innerst inne. Hon kan inte heller göra världen god, utan behöver bli räddad, frälst från allt det onda. Framför allt behöver människan bli frälst undan Guds rättvisa dom, som skall komma över hela världen. Människan vill inte acceptera denna dom. Hon vill inte erkänna att Gud är hela världens Herre och att hans lag är helig och okränkbar. Därför måste kyrkan först förkunna detta stränga väckelsebudskap. Och det måste stå helt klart: Den människa som inte vill böja sig under Guds dom har ingen

möjlighet att ta emot julens glädjebudskap.

Herdarna hade emellertid tagit domsbudskapet på allvar. De blev förskräckta när Herrens härlighet kringstrålade dem. De kände sin synd och visste, att ingen syndare kan bestå inför Guds ansikte. Men då säger ängeln till dem: Var inte förskräckta! Lagg märke till vilken grund ängeln anger. Han säger inte, att herdarna är goda människor, som inte behöver oroa sig för synden. Han säger inte heller, att Gud kommer att släta över våra ”misstag” och att i grunden alla människor är hyggliga och snälla och att ingen kommer att bli fördömd på domens dag. Nej, domen står fast och den är sträng. Men det finns en Räddare, en Frälsare. Det är Messias, den utlovade konungen, Herren själv, som nu har blivit människa och ligger som ett litet fattigt barn i en krubba. Just detta är glädjebudskapet: Gud har blivit människa, Ordet har blivit kött, för att domen inte skall kunna drabba oss. Fastän det lilla barnet ser så enkelt och oansenligt ut är det Frälsaren från hela världens synd. Det är Guds egen Son som är född för att i vårt ställe uppfylla Guds lag och ta på sig straffet för alla våra missgärningar. Så hänger julens och påskens budskap oupplösligt samman. Det lilla barnet är den utlovade *”kvinnans säd”* (1 Mos 3:15), som skall *”söndertrampa ormens huvud”*. Och när vi nu firar jul vet vi, att allt detta är fullbordat. Kristus har besekrat den gamle ormen, Satan, och hans makt är krossad. Frälsningen och friden har kommit till jorden och erbjuds nu genom evangelium till varje människa. Så kommer Messias, Frälsaren också till oss idag. Det kristna dopet och den kristna predikan förkunnar att Frälsningen är fullbordad och att den uppståndne Herren nu vill låta sig födas i varje människohjärta. Så vill Gud ge en stor glädje till oss genom enkla, oansenliga medel. Konungen Kristus föddes inte i ett palats, utan i en krubba. Han blev föraktad och förkastad av många, ja, förföljd och korsfäst. Så kommer Han idag genom de föraktade och kritiserade bibeltexterna, genom det enkla vattendopet och genom nattvardens bröd och vin. För de flesta är dessa medel alltför enkla. Man vill hellre ha krångliga filosofier och mänsklig visdom eller märkliga tecken och under. Men det bibliska tecknet är och

förblir: ”Ni skall finna ett nyfött barn, som ligger lindat i en krubba.” Endast där finner vi den sanna julglädjen.

S.R.

[Lutheranen 4/1984]

Brödet är Kristi lekamen
Ordets kraft
Bekännelsekyrkans ovissa lära
Filippismen

Den lutherska nattvardsläran

I vårt land finns nu flera lutherska församlingar, som vill hålla fast vid de lutherska bekännelseskriterierna. De flesta av dessa tillhör Lutherska Bekännelsekyrkan, som står i kyrkogemenskap med Wisconsinssynoden i USA och några andra konfessionella lutherska kyrkor. Vi får ibland förfrågningar om vad som skiljer vår kyrka, Lutherska Konkordiekyrkan, från Bekännelsekyrkan. Till detta kan först sägas, att vi i de flesta lärofrågor är helt överens med Bekännelsekyrkan. Vi utgår från Bibeln som Gud inspirerade och ofelbara ord, och vi är övertygade om att Bibeln innehåller en klar och tydlig lära, som alla kristna borde acceptera. Vi tror också, att det är fel att i en och samma kyrka tillåta olika läror sida vid sida.

Konkordiekyrkans önskan och strävan är att söka kyrkogemenskap med andra lutherska kyrkor. Men för att detta mål skall kunna uppnås måste vi först vara överens i alla läropunkter. Vi är övertygade om att detta är möjligt överallt där man verkligen vill hålla sig till Guds Ord.

När det gäller Bekännelsekyrkan har vi under 1984 gjort försök att få till stånd lärosamtal. Från Bekännelsekyrkans sida har man dock ansett att det föreligger hinder för sådana samtal.

Det som trots den gemensamma grunden skiljer oss åt är olika lärouttåg beträffande nattvarden och kyrkogemenskapen. Det var just dessa frågor som gjorde att undertecknad år 1976 lämnade Lutherska Bekännelsekyrkan.

I nattvardsläran är det framför allt frågan om instiftelseordens (konsekrationens) verkan, som skiljer oss åt. Inom Konkordiekyrkan lär vi, att Kristi lekamen och blod blir närvarande omedelbart när instiftelseorden läses, medan Bekännelsekyrkan och Wisconsinssynoden anser att detta är ovisst. Ja, man betraktar vår lära om konsekrationen som en obiblisk spekulation. Vi menar oss däremot företräda den gamla bibliska och lutherska läran.

I denna artikel tar vi upp några synpunkter på nattvardsläran och hoppas att längre fram återkomma till frågan om kyrkogemenskapen.

[^]

Brödet är Kristi lekamen

Kännetecknande för den lutherska nattvardsläran är som bekant betonandet av att brödet och vinet verkligen är Kristi sanna lekamen och blod (realpresensen). Detta förnekades av Zwingli och Calvin och deras många efterföljare, som menade att Kristi kropp inte samtidigt kan vara i himmelen och i nattvardens bröd. Men Luther höll envist fast vid Kristi ord om brödet: ”Detta är min lekamen.” Den *Augsburgska bekännelsen* lär sålunda:

Om Herrens nattvard lär de, att Kristi lekamen och blod i nattvarden är verkligen tillstädes och utdelas åt dem, som undfår sakramentet. De ogillar dem, som lär annorlunda. (Art. 10, Svenska kyrkans bekännelseskrifter SKB, s. 60)

Denna artikel var klart riktad mot ”sakramentssvärmarna”, som inte trodde att Kristi lekamen och blod var närvarande i brödet och vinet och utdelades åt alla nattvardsgästerna.

I *Apologin*, försvarsskriften för augsburgska bekännelsen, betonas att lutheranerna här är medvetna om att de står i överensstämmelse med hela den gamla kyrkan, både den grekiska och den romerska:

Vi erfar, icke blott att den romerska kyrkan hävdar Kristi lekamliga närvaro, utan även att den grekiska kyrkan fordom varit och ännu alltjämt är av samma mening. Detta betygas nämligen av mässordningen hos de förra, vari prästen tydligt beder, att av det

förvandlade brödet må bliva Kristi egen lekamen. Och den, såsom det synes icke oävne bulgariske författaren säger uttryckligen, att brödet icke blott är ett tecken, utan i sanning förvandlas till Kristi kött. (SKB, s. 185 f.)

Här ser man, att den gamla lutherska kyrkan räknade med en mycket konkret, påtaglig närvaro av Kristi kropp i nattvardens bröd. Uttrycket ”förvandling” kunde mycket väl användas om man bara höll fast vid, att brödet och vinet fanns kvar samtidigt som dessa element verkligen var Kristi lekamen och blod i kraft av Kristi ord. Luther skriver i *Schmalkaldiska artiklarna*:

Beträffande transsubstantiationen (väsensförvandlingen, vår anm.) bryr vi oss icke alls om den sofistiska spetsfundigheten i deras lära, att brödet och vinet uppger och förlorar sin naturliga substans, så att kvar står endast formen och färgen av bröd, men icke något verkligt bröd. Det står nämligen bäst i överensstämmelse med Skriften, att brödet får vara och förbliva bröd, såsom den helige Paulus själv kallar det, då han säger: ”Brödet som vi bryter” och ”Äte hon (människan) så av brödet”. (SKB, s. 332)

[^]

Ordets kraft

Beträffande frågan hur och när ”förvandlingen” kommer till stånd hade Luther bl.a. i *Stora katekesen* utlagt detta:

Ordet är, säger jag, det som grundlägger och särskilt utmärker detta sakrament, så att det icke är blott och bart bröd och vin, utan med rätta kallas Kristi lekamen och blod. Tv det heter: ”Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum”, d.ä. ”när ordet kommer till det utvärtes tinget, så blir det ett sakrament”. Denna sats av S:t Augustinus är så träffande och riktig, att han knappast har sagt något bättre. Ordet måste göra elementet till sakrament, varom icke, förblir det rätt och slätt element. Nu är detta icke en furstes eller kejsares, utan själva det gudomliga Majestätets ord och påbud, inför vilket allt skapat borde nedfalla på sina knän och erkänna, att det är så, som han säger, samt ta emot det med all vördnad, fruktan och ödmjukhet. (SKB, s. 485)

Luthers och bekännelsens lära är klar och tydlig. Den utgår endast ifrån vad Skriften själv lär. Kristi ord och befallning (instiftelseorden) är grundläggande och avgörande. Dessa

ord var inte bara historiska och verkande vid den första nattvarden. Genom befallningen ”gör detta” har Kristus gett sin kyrka befallningen att upprepa Kristi ord varje gång nattvarden firas. Luther utlägger detta med utomordentlig kraft och klarhet i sina stridsskrifter mot Zwingli. När vi i nattvarden upprepar Kristi ord: ”Tag och ät. Detta är min lekamen”, så är det inte längre våra människoord utan Guds eget skaparord som ljuder. När detta gudomliga ord kommer till elementet (brödet, vinet) så blir det ett sakrament, dvs. då blir brödet Kristi lekamen och vinet blir hans blod. I sin Sermon av år 1526 skriver Luther:

Lika litet som du kan säga hur det går till, att Kristus är i så många tusen hjärtan och bor därinne så som Han är död och uppstånden, och likväl ingen människa vet, hur Han gör för att komma in, lika obegripligt är det, hur det går till här. Men det vet jag, att ordet är med: ”Tagen och äten, detta är min lekamen, som för er varder utgiven. Gör detta till min åminnelse.” När vi uttalar de orden över brödet och vinet, så är Han verkligen där och ändå är det bara ett ord och en röst, som man hör (utg. Per Jonsson 1974, s. 13)

Och något längre fram skriver Luther i samma Sermon:

Ty i och med detsamma som Kristus säger: ”Detta är min lekamen”, så är hans kropp närvarande genom Ordet och den Helige Andes kraft (Ps. 33:9). När Ordet inte är med, så är det vanligt bröd. Men när orden kommer till, så har de med sig det, som de utsäger. (s. 14) - - - Då nu Kristus här med klara ord säger: ”Tag och äten, detta är min lekamen” tillkommer det mig att tro orden lika fast, som jag måste tro alla Kristi ord. Om han också bara räckte fram ett halmstrå och talade sådana ord, skulle jag tro det. (s. 18)

Luthers och bekännelsens lära är alltså, att närvaron av Kristi lekamen och blod åstadkommes omedelbart i och genom uppreandet av Kristi ord (konsekrationen). Detta är inte någon dogmatisk slutsats grundad på mänsklig spekulation, utan en biblisk lära, som utgår från exegesen (läsningen) av vad som verkligen står i texten. När Jesus säger ”Detta är min lekamen” är orden sanna och verkande i samma stund som han uttalar dem. Detta gäller vår nattvard i lika hög grad som den första nattvarden,

eftersom Jesus säger: ”Gör detta”, och därmed ger kyrkan fullmakt att göra detsamma som han själv gjorde. Vi måste därför i likhet med Luther och bekännelseskrifterna tro och bekänna, att Kristi lekamen och blod är närvarande genast i och med konsekrationen. Den som säger att detta är ovisst gör därmed Kristi egna ord ovissa.

Vi måste däremot med Luther ta avstånd från det som verkligen var mänskliga spekulationer under medeltiden. De katolska teologerna diskuterade nämligen om vid vilken stavelse exakt som den verkliga närvaron började. Sådana spekulationer måste avvisas, men man får då inte samtidigt avvisa läran att närvaron börjar när instiftelseorden uttalas.

[^]

Bekännelsekyrkans ovissa lära

Här kommer problemet med Wisconsinsynodens och Bekännelsekyrkans undervisning in. De lär, att man inte kan veta om närvaron börjar i och genom konsekrationen eller först senare. Ja, man hävdar, att detta är en oväsentlig och farlig frågeställning. Huvudsaken är, menar man, att man är överens om att Kristi lekamen och blod är närvarande i nattvarden. Sedan kan olika teologer ha olika åsikter om när realpresensen börjar. Om detta skrev Seth Erlandsson i samband med min brytning med Bekännelsekyrkan följande:

Vi får inte i den kristna församlingen lära mer än vad Skriften lär, d.v.s. framföra som Bibelns klara lära vad Bibeln ej uttalar sig om. Därför kan vi inte göra den läran, att i samma ögonblick som prästen läser instiftelseorden, så sker föreningen mellan brödet och vinet och Kristi lekamen och blod. Man måste skilja mellan lära, d.v.s. vad som Skriften lär, och åsikt, d.v.s. den uppfattning man kan ha om sådant, som Skriften inte uppenbarar. Den åsikten att föreningen mellan brödet och vinet och Kristi lekamen och blod sker i just det ögonblick, när prästen läser instiftelseorden, är ej obiblisk, men den får ej upphöjas till den gudomliga lärans plan såsom biblisk lära. (Ur stencilen ”Nattvardens instiftelse”, mars 1976, s. 2)

Ovanstående uppfattning kom också till uttryck vid mina samtal med professor Lawrenz från Wisconsinsynoden.

Han menade, att jag och andra gärna privat fick ha uppfattningen att Kristi lekamen och blod blir närvarande vid konsekrationen, men att man också måste låta andra ha kvar sin uppfattning, att närvaron börjar först senare. Avgörande är, menade Lawrenz, att Skriften ingenting bestämt lär på denna punkt. Samma ovisshet om tidpunkten för realpresensens början återfinns i ett aktuellt lärodokument (se nedan).

Det felaktiga i denna uppfattning är, att man menar sig kunna lära en närvaro av Kristi lekamen och blod *på annat sätt* än omedelbart genom Kristi ord i konsekrationen. Visserligen betonas ibland instiftelseordens kraft, men likväl förblir det ovisst om och när denna verkan äger rum. *Ty om orden inte verkar omedelbart när de uttalas, hur skall man då kunna veta säkert att de överhuvud taget verkar?*

Om Kristus hade sagt: ”Detta skall bli min lekamen”, då hade denna lära varit riktig. Då hade man inte kunnat veta säkert när det blev. Men nu säger Kristus: ”Detta *är* min lekamen.” Då måste det väl ändå stå helt klart, att det är Kristi lekamen i samma stund som han själv säger det!

Även inom Wisconsinssynodens och Bekännelsekyrkans gemenskap finns det präster som lär, att närvaron börjar med instiftelseorden (eller är det bara fråga om åsikter som framförs?). Per Jonsson har i tidningen Lutherskt sändebrev ofta citerat Luthers kraftiga ord om att Kristi lekamen och blod blir närvarande omedelbart när instiftelseorden läses. Han har också anfört en rad andra lutherska teologer, som lär detsamma som Luther. Ett par exempel kan här nämnas. Teologen Jobst Schöne skriver:

Det är Kristus allena, som handlar i detta sakrament. Hans skapande instiftelseord på skärtorsdagen ljuder åter och förbinder Hans kropp och blod med elementen bröd och vin. Efter det att de så har konsekrerats, vilar på altaret de osynliga nådegåvorna, Herrens kropp och blod, för att utdelas och bespisa hungriga syndare. (Luth. sändebrev 8/84, s. 3)

Och prof. E. Teigen från Evangelical Lutheran Synod

(ELS), en kyrka som står i gemenskap med
Bekännelsekyrkan, skriver:

Varje föreställning att Kristi kropp och blod inte skulle vara närvarande förrän i mottagandet – vad som i våra dagar kallas receptionism – fördöms i Konkordieformeln. Det har alltför ofta hävdats antingen att receptionismen är en tillåtlig, from åsikt eller att den är Luthers och bekännelseskrifternas lära... I det sanna sakramentet är därför det som är på altaret, det som är i nattvardskärnen och det som är i prästens hand Kristi sanna kropp och blod. (Luth. sändebrev, 6/81, s. 3)

Tyvärr klargör Per Jonsson aldrig, att ovanstående exempel på äktluthersk nattvardslära strider mot Wisconsinssynodens officiella lära. I praktiken är det fråga om två skilda läror, som ryms inom en och samma kyrkogemenskap. Detta kan inte bortförklaras genom att man endast talar om olika ”åsikter”.

Inom Wisconsinssynoden och Bekännelsekyrkan betraktar man konsekrationen annorlunda än vad Luther och den äldre lutherdomen gjorde. Man ser snarare den första instiftelsen som ett löfte som Kristus uppfyller om vi utför en viss handling. Konsekrationen är då bara en del av denna handling som måste finnas med för att tillkännage att man firar just nattvarden. Men hos Luther är konsekrationen ett gudomligt skaparord i kraft av Kristi befallning. Detta slås också fast i *Konkordieformeln*:

Även om jag över alla bröd uttalade orden: Detta är Kristi lekamen, så skulle ingenting följa därav. Men när vi i enlighet med hans instiftelse och befallning i nattvarden säger: Detta är min lekamen, så är det hans lekamen, icke för vårt tals eller våra maktords skull, utan på grund därav att han bjudit oss säga och göra så och bundit sin befallning och sitt handlande vid våra ord. (SKB, s. 623)

Lägg märke till, att Konkordieformeln här uttryckligen citerar Luther och åberopar sig på hans lära om konsekrationen som den bibliska. Man hänvisar också till Luthers övriga skrifter om nattvarden:

Då efter hans död svärmandarna icke framkommit med något nytt,

vill vi för korthets skull hänvisa den kristne läsaren till dessa skrifter, på vilka vi här åberopa oss. (SKB, s. 625).

Luthers många utsagor om realpresensen och dess inträde genom instiftelseorden är därmed en del av vår lutherska bekännelse, som vi är förpliktade att hålla oss till om vi vill vara bekännelsetrogna. De som idag tolkar Konkordieformeln rakt i strid mot Luthers klara ord och menar sig där finna utrymme för läran att närvaron inträder först i samband med ätandet gör sig skyldiga till en obiblisk och felaktig tolkning av bekännelsen.

[^]

Filippismen

Tyvärr kom Filip Melancton att inta en annan hållning än Luther i nattvardsläran. Typiskt för denna s.k. ”filippism” är just, att närvaron ses som en följd av *handlingen* och inte av det gudomliga ordet i konsekrationen. Filippisterna avvisade därför sådana bruk som tillbedjan av Kristi kropp och blod på altaret efter konsekrationen. Martin Chemnitz, Konkordieformelns huvudförfattare, försvarade däremot detta och andra bruk som värnade om den bibliska konsekrationens läran. Inom senortodoxin (1600-talet) kom emellertid en viss filippism att finnas kvar trots att man i det mesta var äktlutherska. Man hävdade t.ex. att närvaron började först när man åt och drack. Detta övertogs av den amerikanska lutherdomen under 1800-talet. Adolf Hönecke, Wisconsinssynodens lärofader, hänvisar till sådana filippistiska yttranden i sin dogmatik. Där heter det sålunda: ”Quenstedt (en senortodox dogmatiker) tillägger, att den sakramentala föreningen *endast* sker *i utdelandet*. Bröd och vin är inte bärare av Jesu Kristi kropp och blod innan de äts och dricks” (Band IV, s. 127, våra kurs.). Frans Pieper, den ledande teologen inom Missourisynoden har också ett par liknande uttalanden i sin för övrigt utomordentliga dogmatik. Så kom den amerikanska bekännelsetrogna lutherdomen att okritiskt överta en viss filippism eller receptionism i nattvardsläran. Intressant är att lägga märke till, att Per Jonsson i ett referat av Hönecke förbigått de filippistiska ställena. Enligt referatet lär Hönecke: ”Denna förening sker genom instiftelseorden.

Instiftelseorden får under inga förhållanden utelämnas, ty i annat fall lyder man inte befallningen *Gör detta*” (Luth. sändebrev 6/79, s. 4). Läsaren måste av detta tro, att Hönecke är äktluthersk. Men just i det refererade avsnittet betonar Hönecke att närvaron endast föreligger ”i ätandets ögonblick” (IV, s. 131). Denna receptionism återkommer sedan i en rad böcker inom Wisconsinsynodens teologiska undervisning, och jag blev själv av professor Becker och andra teologer inom Wisconsin hänvisad till en rad filippistiska citat, när jag undrade vad som var Wisconsinsynodens lära om nattvarden. Så länge man inte tagit klart avstånd från denna gamla receptionism måste den anses gälla även idag.

I ett aktuellt lärodokument har man på nytt behandlat nattvarden (inom systerkyrkan ELS). Där heter det i den sista punkten:

Vi håller före att man inte utifrån Skriften kan bestämma den punkt inom det sakramentala bruket (usus) när Kristi kropps och blods verkliga närvaro börjar. Likväl vet vi utifrån Skriften och bekännelsen att det som delas ut och mottas är Kristi kropp och blod. (punkt 9)

I sak är detta endast en modifierad form av receptionismen. Vilseledande används uttrycket ”punkt” i samband med realpresensens början. Alla är ju överens om, att man inte kan fastställa en matematisk punkt, då närvaron exakt börjar. Det vore att återinföra den katolska stavelsespekulationen. Men lärodokumentet avvisar tydligen också läran att närvaron föreligger omedelbart i och med konsekrationen. Den enda vissa närvaron föreligger i själva utdelandet och mottagandet. Allt annat – även konsekrationen och närvaron på altaret – är ovisst. Man måste undra hur man kan vara så viss, när det gäller mottagandet, när man samtidigt är oviss beträffande konsekrationen där Jesus uttryckligen säger: ”Detta är min lekamen.” Det är en ohållbar kompromiss. Närvaron kommer då att bero av utdelandet och ätandet istället för av Ordet. Men enligt Luther gäller: ”Ty i och med detsamma som Kristus säger: ’Detta är min lekamen’, så är hans kropp närvarande genom Ordet och den Helige Andes

kraft” (Ur Sermon 1526, WA 19/491, 13).

Jag måste personligen erkänna, att det som mer än annat fick mig att överge den filippistiska nattvardsläran var när jag som präst i Bekännelsekyrkan skulle förvalta nattvarden och läsa instiftelseorden: ”Tag och ät. Detta är min lekamen.” Då tänkte jag ofta: Nu säger Jesus att detta bröd är Hans lekamen. Men den kyrka jag tillhör bekänner, att man inte kan veta om det är Hans lekamen ännu... När jag en gång var sjuk och besinnade dödens allvar, slog det mig som en blix: Det går inte att försvara denna ovissa nattvardslära i strid med Jesu klara ord. Det är då bättre att ha Jesu ord och lämna kyrkogemenskapen och alla vännerna, än att ha kvar det senare men förlora Jesu ord. Detta personliga vittnesbörd vill nu vara en uppmaning till dem som försöker att försvara ovissheten kring konsekrationen. Läs Bibeln och Luthers skrifter och besinna om det verkligen kan råda någon tvekan i denna fråga! Jesu lekamen och blod *är* verkligen närvarande när det gudomliga Ordet ljuder, och Jesus vill att vi skall lära detta och ingenting annat i hans kyrka.

S. R.

[^]